

Koppardosan 4 2004

Anders Wikström

Rapport Förundersökning

Koppardosan 4 2004

Anders Wikström

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna

sigtunamuseum@sigtuna.se
www.sigtuna.se/museer

Produktion: Sigtuna Museum

- © Text: Anders Wikström
- © Kartor: Anders Wikström
- © Foto: Anders Wikström
- © Formgivning: Jacques Vincent
- © Original: Anders Wikström

Tryck : Sigtuna 2004

ISSN : 1401-4645
ISBN : 91-975066-4-8

Innehåll

Inledning	5
Resultat Strandförskjutning under 1100-talet	5
Beskrivning av kulturlager	9
Arkeologiska undersökningar i kvarteret Koppardosan Bevarandesituation	10
Fyndlista	12
Referenser	13
Administrativa uppgifter	14

Översiktsbild, den röda punkten markerar platsen för förundersökningen i kvarteret Koppardosan 4

Inledning

I samband med anläggande av en bergvärmepumpanläggning samt dräneringsschaktning för bostadsrättsföreningen Koppardosan 4, Strandvägen 38 i Sigtuna, utfördes en arkeologisk förundersökning.

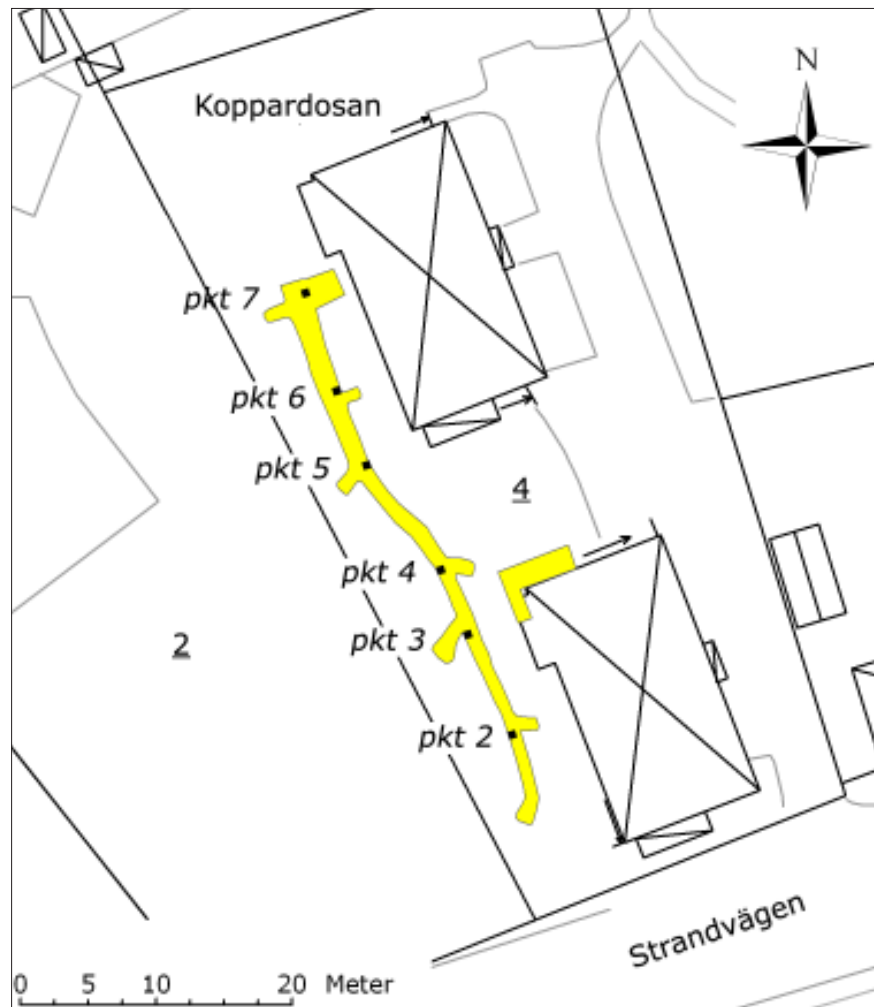
Ursprungligen planerades även utbyte av en befintlig kulvert mellan de två byggnaderna, vilket skulle ha inneburit schaktningsarbeten i ett redan befintligt schakt. Under arbetets gång förändrades planerna och det bestämdes att man skulle försöka lägga nya rör i de redan befintliga rören. Detta innebar att schaktningsarbeten i samband med utbyte av kulvert inte behövde utföras.

Resultat

Kvarteret Koppardosan 4 ligger mot den östra delen av det fornlämningskyddade området Svarta jorden i Sigtuna (RAÄ 195). I samband med anläggandet av bergvärmepumpanläggningen borrades 6 hål samt utfördes schaktningsarbeten för en ledning till 0,3 meters djupt. P.g.a. fuktinträngning i källaren vid det södra husets nordvästra gavel schaktades det för dränering. Schaktet innebar nedgrävning i ett redan befintligt dräneringsschakt till ca 1,5 meters djup. Där påträffades inga kulturlager p.g.a. att frischaktet runt byggnaden går längre ut än det nu aktuella dräneringsschaktet.

Eftersom det tidigare rädde oklarheter kring kulturlagrens omfattning i området var det viktigt att få reda på dess tjocklek. I ledningsschaktet för bergvärmepumpanläggningen grävdes därför sex provgropar på ca 0,3 x 0,3 m ned till glaciallera (figur 1). Kulturlagernivåer följdes så gått det gick, men med tanke på provgroparnas storlek kunde de inte undersökas exakt. Lagren som påträffades och dokumenterades bör därför betraktas mer som en fingervisning om kulturlagrens struktur. Resultatet från dessa provgropar visar att tjockleken varierar från ca 0,1 meter vid punkt 3 till 0,7 meter vid punkt 7 (figur 2).

De översta lagren bestod till stor del av omrörda massor utan synliga konstruktioner och innehöll både recent material och medeltida fynd som t.ex. svartgods (AII) och stengods (CI och CII). Det översta lagret utgör sannolikt uppkastade schaktmassor från byggnationen av de intilliggande husen och består således av en blandning av kulturlager (lager 1). Därefter fanns ett ca 0,2 meter tjockt lerlager i punkt 2-4 (lager 2). Även detta lager är sannolikt uppkastade schaktmassor från byggnationen, men utgörs av uppgrävd glaciallera. Den översta jorden i området runt husen utgörs därför sannolikt av tidigare orörda kulturlager som schaktades upp vid byggnationen på 1950-talet.

Figur 1
Schaktplan med de aktuella schakten i gult samt provgropparna, pkt 2 - 7.

Under dessa schaktmassor fanns ett brunt ganska poröst lager som innehöll tegel, glas och stengodskeramik (lager 3). Detta lager kan dateras till tidigast mitten av 1200-talet men det kan säkerligen sträcka sig ända fram till modern tid. Teglet introduceras i Mälardalen när dominikanerbröder etablerar sig i bl.a. Sigtuna med byggandet av klostret, vilket inleds 1237 (Tesch, S. 1997). Lager som innehåller tegel kan m.a.o. inte vara äldre än från mitten av 1200-talet.

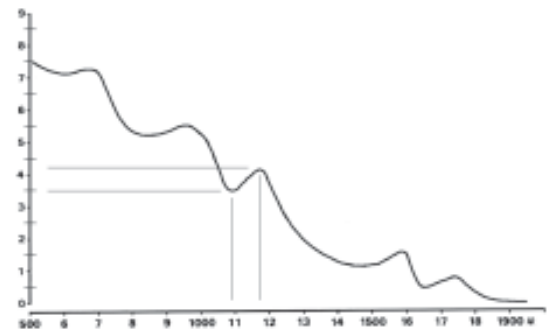
Resterande lager saknade tegel och innehöll svartgodskeramik (både AII, AIV och BI), vilket innebär att de kan dateras till tidig medeltid. Endast i punkt 7 påträffades kulturlager som kan härröra från en byggnad; ett rödbrunt, sandigt lager med bränt trä och kolbitar, sannolikt ett bränt torvtak (lager 6). I punkt 4 och 6 påträffades ett gulbrunt mot rödaktigt, sandigt lager som innehöll stora mängder slagg och bottenkällor, nästan 5 kg. Lagret och sammansättningen av fyndmaterialet liknar lager som påträffats i kvarteret Styckjunkaren och området väster om Sigtuna museum. Sannolikt är detta rester efter omfattande järnbearbetning och smidesverksamhet. Denna typ av verksamhet har sannolikt varit mycket eldfängd varför man har valt att förlägga verksamheten strandnära och samlad en bit från övrig bebyggelse.

Övriga lager bestod av brun, ganska kompakt och ”fet” jord och innehöll en blandning av föremål, svartgodskeramik och djurben.

Strandförskjutning under 1100-talet

I punkt 5 påträffades ett poröst, mycket sandigt lager som nästan helt saknade organiskt material (lager 5). Liknande lager påträffades vid undersökningar i kvarteret Professorn 2 och 4, 1995 respektive 1996, och i Långgränd 1995. Lagret saknar struktur och innehöll stenar, kraftigt korroderade järnföremål samt föremål (t.ex. keramik och djurben) som hade avrundade kanter och brottytor. Föremålens avrundade kanter innebär sannolikt att de legat i strandkanten eller under vatten varvid de ”slipats” runda av vågor och sand. De kraftigt korroderade järnföremålen styrker även detta antagande samt att kulturlagret till stora delar saknade organiskt material, vilket sannolikt förts bort av vågor och strömmar som följd av att det är lättare än oorganiskt material. Vad detta lager representerar är oklart, men en tolkning är att lagret är resultatet av en kraftig transgression, en förskjutning av strandlinjen uppåt. Detta skulle innebära att det som tidigare varit land och delar av stadsgårdar nu läggs under vatten. Det som talar för denna teori är att det finns kulturlager under ”transgressionslagret” som inte verkar påverkat av vatten. Det kan m.a.o. inte vara tal om en ”ursprunglig” strandkant, utan snarare om en förskjutning av strandkanten uppåt.

När denna strandförskjutning skedde är dock något oklart. En datering baserad enbart på fyndmaterialet tyder på 1100-talet eller senast mitten av 1200-talet. En strandförskjutningskurva för Mälardalen har tagits fram baserad på olika arkeologiska observationer, främst bryggfundament i Stockholm och på Birka (Ödman 1982 och Ambrosiani 1982). Enligt Ambrosiani skedde en transgression under 1100-talet när nivåerna var ca 3,5 m.ö.h. och avslutas vid ca 4,2 m.ö.h. eller en höjning av strandkanten med 0,7 meter (strandförskjutningskurvan är baserad på Stockholms isobas, för Sigtunas del skall den höjas med 7-8%). Enligt resultaten från de arkeologiska undersökningarna i kvarteret Professorn 2 och 4 samt Långgränd (1995-96) befinner sig ”transgressionslagret” mellan ca 2,4 – 3,8 m.ö.h., alltså något lägre. En förklaring till detta kan vara att strandförskjutningskurvan bör läggas lägre. Vilket i så fall innebär att den föregående regressionen (förskjutning av strandlinjen neråt) har varit kraftigare. Men det kan också förklaras med att de lägre nivåerna av ”transgressionslagret” är resultat av försök att fylla ut strandkanten med fyllnadsmassor för att förhindra strandförskjutningen. Vilket av ovanstående som är riktigt går i dagsläget inte att avgöra, sannolikt är det dock en kombination av båda. Det bör även påpekas att resultaten från arkeologiska undersökningar i Sigtuna kan vara ett av de främsta instrumenten för att studera strandförskjutningen i Mälardalen under medeltiden.

Strandförskjutningskurva för Sigtuna. Baserad på Ambrosiani 1982 figur 5.

Figur 2
 Profiler från undersökningen i Koppardosan 4

Beskrivning av kulturlager:

1. Matjord. Påförda massor med blandat recenta och äldre fynd, t.ex. kapsyler, kritpipor, glas, svartgods (AII), tegel, strengods (CI och CII)
2. Påförd lera. Sannolikt från när byggnaden uppfördes.
3. Brun ganska porös jord med tegel, glas, stengods (CII)
4. Brun ganska fet jord med inslag av horisontell skiktning, men med diffusa kontaktytor. Inget tegel och bitvis mycket djurben.
5. Brun mot rödaktig och sandig jord. Innehåller mycket slagg, bottenskällor och järnklumpar.
6. Rödbrunnt lager med kolbitar och rester efter bränt trä. Brandlager.
7. Poröst sandigt lager med mycket stenar och grus. En hel del mycket korroderade järnföremål, svartgods (AII och AIV) (s.k. transgressionslager).
8. Brun fet jord med en del djurben och mycket svartgods (AII och AIV). Större stenar mot botten av lagret.
9. Gult sandigt lager med enstaka svartgods (AII). Sjösand.
10. Gult sandigt lager (dock ej sjösand).
11. Gulbrunt ganska kompakt och lerigt lager med inslag av kol och sot (saknar tegel).

Arkeologiska undersökningar i kvarteret Koppardosan

Denna genomgång av utförda arkeologiska undersökningar i kvarteret Koppardosan är en översikt för att underlätta vidare studier av resultaten från undersökningarna inom kvarteret. Alla undersökningar som utförts i Koppardosan finns dock inte med i genomgången, endast de som ligger i nära anslutning till den nu aktuella undersökningen (se vidare figur 3).

1950 SR 37

I samband med att husen i Koppardosan 4 byggdes på 1950-talet utfördes en antikvarisk kontroll. Inga äldre kulturlager påträffades. Enligt rapporten framgår att det i ytan fanns ”senare påförd fyllningsjord”, vilken kunde tänkas innehålla artefakter, men någon speciell undersökning ansågs ej nödvändig. Detta har vid senare undersökningar visat sig felaktigt. Framförallt vid den norra byggnaden uppgår kulturlagrens tjocklek till ca 0,7 meter (se 1995 nedan och resultaten från den nu aktuella undersökningen).

1985

Vid ett par tillfällen har arkeologiska iakttagelser gjorts i nära anslutning till de aktuella schakten. I samband med anläggandet av en parkeringsplats i kvarteret Koppardosan 1985 iaktogs orörda kulturlager främst i den norra delen av schaktet. P.g.a. markytans sluttning kom arbetet med parkeringsplatsen i den södra delen huvudsakligen att omfatta utfyllnad, vilket innebar att eventuella kulturlager inte kom att påverkas.

Vid plantering av fem träd i kvarteret Borgmästarängen 1985 utfördes en arkeologisk förundersökning. I de tre schakt som ligger i nivå med den nu aktuella undersökningen påträffades endast omrörda kulturlager i det nordligaste schaktet. Mot botten påträffades också en dräneringsränna.

1995

Vid en schaktningsövervakning i samband med VA-arbeten 1995 dokumenterades kulturlager som var uppemot 0,6 meter tjocka i schaktets väggar. Dessa låg 0,4 – 0,6 meter under markytan.

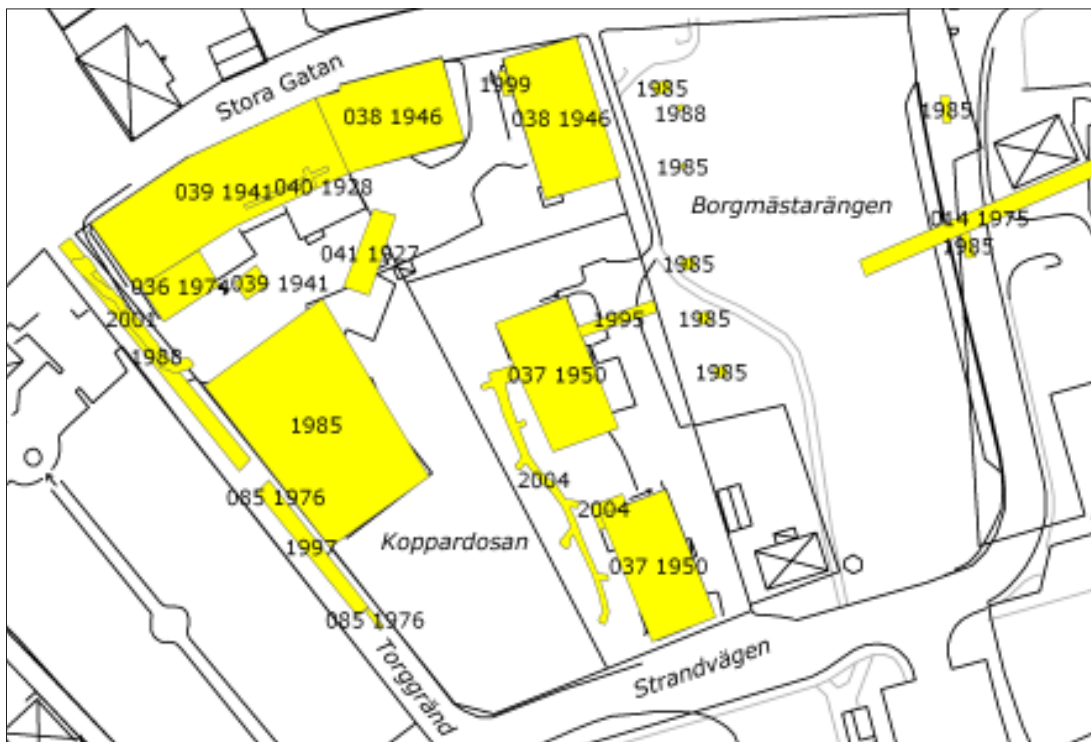
Bevarandesituation

Kvarteret Koppardosan är ca 6 700 kvm stort och kulturlagertjockleken varierar mellan ca 2 meter mot det nordvästra hörnet längs Stora Gatan till obefintlig ned mot Strandvägen. Kulturlagrens tjocklek minskar också kraftigt österut längs Stora Gatan. En ca 1 300 kvm stor yta i den södra delen av Koppardosan verkar sakna kulturlager helt, vilket innebär att ca 5 400 kvm av ytan omfattas av kulturlager.

De arkeologiska undersökningar som utförts i samband med exploateringar (inklusive den aktuella undersökningen) omfattar ca 2 500 kvm av kvarteret.

Detta innebär att ca 40 % av ytan har exploaterats. Volymmässigt blir det endast något mindre. Vid byggandet av husen i kvarteret grävdes nästan utslutande ned till den sterila nivån vilket innebär att uppemot 30 % av den totala volymen kulturlager har schaktats bort. Tyvärr har de flesta stora exploateringar endast föregåtts av antikvariska kontroller, vilket innebär att den arkeologiska dokumentationen från kvarteret är knapphändig. Det är främst upp mot Stora Gatan som mer väldokumenterade undersökningar har bedrivits, främst under nuvarande Sparbanken. Detta har medfört att vår kännedom om denna del av det medeltida Sigtuna, trots omfattande exploatering, är begränsad.

P.g.a. det omfattande exploateringstrycket i kvarteret är sannolikt kulturlagrens nedbrytningsgrad hög. Schaktningsarbeten inför byggnationen av hus och framförallt nedläggningen av VA-rör i Torggränd har sannolikt inneburit att dräneringen i området blivit kraftig. Vid en arkeologisk undersökning i det nordvästra hörnet av Koppardosan 2 och längs med Stora Gatan (nuvarande Sparbankhuset), SR 39 1941, iakttogs ett flertal knuttimrade hus, kavelbroar och föremål av trä som var mycket välbevarade. Ungefär 30 år senare utfördes en undersökning strax söder om Sparbanken, SR36 1974. Vid undersökningen kunde det konstateras att de översta byggnadslämningarna var starkt nedbrutna, men att det fortfarande fanns välbevarade träkonstruktioner längst ner. Frågan är i vilket tillstånd kulturlagren befinner sig idag, ytterligare 30 år senare? Sannolikt i dåligt tillstånd.

Figur 3

Äldre arkeologiska undersökningar i kvarteret Koppardosan. Siffrorna anger SR nummer (Stadsarkeologiskt Register) och/eller årtal då undersökningen genomfördes.

Fyndlista

Fnr	Ruta	Lager	Material	Sakord	Undertyp	Antal	Vikt	Anmärkning
1	7	1	Ben	Hantverksspill	Ben/hornhantverk	1	35	Sanolikt från kammakerihantverk
2	7	1	Slagg	Sekundärslagg	Tung slagg	2	123	
3	7	1	Keramik	Kritpipa		1	3	
4	7	1	Keramik	Kärl	AIV	1	13	
5	7	1	Keramik	Kärl	BI	1	10	
6	6	8	Keramik	Kärl	AIV	1	10	Gulbrunt gods.
7	7	9	Keramik	Kärl	AII	1	17	Grova mättingskom (krossad kvarts), svart yta, grått gods.
8	5	7	Keramik	Kärl	AII	1	8	Fint gods, sekundärbränd.
9	7	8	Skiffer	Bryne	Bryne	1	2	
10	4	5	Slagg	Sekundärslagg	Tung slagg	2	298	Delar av ugnsväggen sitter kvar på båda bitarna.
11	7	8	Glimmerskiffer	Handkvarn		1	92	"Orsakskiffer"
12	7	8	Keramik	Kärl	AII	11	303	Sannolikt både AII och AIV. Ganska grov keramik med grov mätning. Både mynningar, bukbitar och bottenbitar.
13	4	5	Keramik	Kärl	BI	3	31	
14	4	5	Slagg	Sekundärslagg	Bottenskälla	1	338	Delar av ugnsväggen sitter kvar.
15	6	5	Slagg	Sekundärslagg	Bottenskälla	7	2984	Osäkert om alla är bottenskällor.
16	6	5	Slagg	Sekundärslagg	Lätt slagg	5	605	Kan eventuellt också vara rester efter ugnsväggen.
17	6	5	Slagg	Sekundärslagg	Tung slagg	4	331	
18	6	5	Lera	Blåstermunsstycke		1	125	Kan även vara del av blåsterugnsvägg.

Schaktet för bergvärmeledningarna, från norr.

Provruta 7

Dräneringsschaktet i det nordvästra hörnet av den södra fastigheten

Referenser

- Ambrosiani, B. 1982. Mälarstäderna och landhöjningen. I: Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 3, 1982.
- Tesch, S. 1997. Mariakyrkan i Sigtuna. Dominikankonvent och församlingskyrka 1247-1997. Minnesskrift med anledning av 750-årsjubileet. Sigtuna Museers skriftserie 7.
- Ödman, A. 1982. Stockholmstraktens och Helgeandsholmens naturmiljö. I: Helgeandsholmen 1000 år i Stockholms ström. Red Dahlbeck, G.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 431-04-19802
Uppdragsgivare: Bostadsrättsföreningen Koppardosan 4
Kvarter/område: Koppardosan 4
Socken: Sigtuna
Landskap: Uppland
Ek kartblad: 118 21 Sigtuna
Typ av undersökning: Förundersökning
Fältarbetsid: maj 2004
Fältarbetspersonal: Anders Wikström
Rapportarbete: Anders Wikström

Dokumentation: 1 schaktplan, 1 profilritning, ett antal digitala fotografier, 18 fyndnummer

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna.

tel.: 08 - 597 838 70, fax.: 08 - 597 838 83.
e-postadress: anders.wikstrom@sigtuna.se

